

ETO: 930.25(497.113Szabadka)
821.511.141(439)-9

BOOK REVIEW

Apró Erzsébet

· Nyugalmazott Pauler Gyula-díjas főlevéltáros, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár egy-
· kori munkatársa
· apro.erzsebet@t-online.hu

ÚTMUTATÓ A SZABADKAI TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR HASZNÁLATÁHOZ¹

A Szabadkai Történelmi Levéltár levéltári kalauza I. A 2012-ben szerb nyelven megjelent kiadvány kiegészített és javított változata. Felelős szerk. Stevan Mačković. Sajtó alá rendezte Apró Erzsébet. Istorijiski arhiv Subotica–Szabadkai Történelmi Levéltár, Szabadka, 2016

A szabadkai levéltári anyag ismertetését tartalmazó, magyar nyelven megjelent *Levéltári kalauz* a 2012-ben szerb nyelven publikált kiadvány² kiegészített és javított változata. Magyar fordításban és a most is látható szerkesztett formában már 2014 nyara óta elérhető volt a levéltár honlapján.³

Nagy örömmre szolgál, hogy a *Levéltári kalauz* I. kötete tavaly nyáron Szabadkán, a budapesti Nemzeti Kulturális Alap támogatásával nyomtatásban is megjelenhetett. Hiánypótló kiadvány ez, ugyanis magyar nyelven eddig még nem jelent meg levéltári segédlete a Szabadkai Történelmi Levéltárnak. A vajdasági kutatókon kívül a külföldön élő, de Szabadka, Topolya és Kishegyes községek térségének múltjával, történelmével foglalkozó tudományos, helytörténeti és családkutatással foglalkozó kutatók, vagy a személyes irataikat kereső személyek érdeklődésére is egyaránt számíthat. Ez a levéltári segédlet különböző célú kutatómunkákat segítve hozzájárul e térség kulturális értékeinek védelméhez is.

A levéltári anyag legújabb, annak teljes anyagát ismertető általános segédlet I. kötete 2012-ben, II. kötete pedig 2015-ben jelent meg. Mind a kettőt a szabadkai levéltárosok fordították le magyar nyelvre. Az I. kötet

¹ Az ismertető a Szabadkai Történelmi Levéltár kiadványainak a 2016. november 14-én, a Szabadkai Városi Könyvtárban tartott könyvbemutatóján hangzott el.

² *Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, XVIII/1.* Odgovorni urednik: Stevan Mačković. Priredili: Tatjana Segedinčev, Zoran Veljanović. Istorijiski arhiv Subotica, Subotica, 2012.

³ http://www.suarhiv.co.rs/downloads/vodic/sztl_leveltari_kalauz.pdf
(Letöltés: 2015. 09. 13.)

már hagyományos formában is kézbe vehető, a II. kötet pedig még „csak” elektronikusan, a levéltár honlapján érhető el.

A Szabadkai Történelmi Levéltár fondjainak (iratképző szerveinek) és gyűjteményeinek száma 2010-ben 473, az őrzött anyag terjedelme pedig 6535,77 iratfolyóméter volt. Az I. kötetbe terjedelmi okok miatt csupán 220 fond ismertetője került, azaz ennyi iratképző szerv működése alatt keletkezett iratokról tájékozódhatunk belőle: az iratképző szervek nevééről, székhelyéről, működési idejéről, a levéltárban őrzött irataik évköréről és terjedelméről, rendezettségéről, korabeli és levéltárban készült segédletekkel való ellátottságáról. Vannak köztük olyan fondok, amelyek már nem gyarapodnak, iratainak levéltári rendezése és feltárása befejeződött, legmélyebb szintű levéltári segédletei is (regeszták, analitikus leltárak) elkészültek. A publikálásra szánt segédletek nyomtatásban is megjelentek, mint például a város feudális kori iratairól. Más iratképzőknél, mint például a ma is működő szervek (állami szervek, önkormányzatok, iskolák, vállalatok és mások) esetében pedig a rendezés és segédletkészítés egy adott állapotot rögzít.

A *Levéltári kalauz* I. kötete a vajdasági levéltárakra is vonatkozó *Utasítás* és annak kiegészítése alapján készült.⁴ A fondokat a levéltári törzskönyvi nyilvántartásba való felvételük alkalmával kapott fondszámok szerint közli. A településnevek – az 1970-ben⁵ és 2012-ben megjelent⁶ levéltári kalauzokban szereplő nevekhez képest – kiegészültek, és azok magyar elnevezését is tartalmazza a 2013-tól érvényes hivatalos vajdasági helységnévtár szerint.

A kötet fejezetei többek között az *Előszó*, benne a bevezető, az intézmény és a levéltári anyag története. Ezt követi a *Levéltári anyag ismertetése*, az *Útmutató a kalauz használatához*, a *Rövidítések jegyzéke*, majd pedig a fondok jegyzékei 1-től 220-ig:

Regisztratúra jellegű fondok;
Családi és személyi fondok;
Gyűjtemények.

A kalauzban való gyors tájékozódást és keresést a kiadvány végén található utófejezetek, a fondok rendezési elv szerinti jegyzéke és a mutató teszik lehetővé.

⁴ *Uputstvo za izradu Vodiča kroz arhivsku građu Srbije* je donela Redakcija Vodiča kroz arhivsku građu Srbije 26. decembra 2002. godine. Izmene u uputstvima izvršena 2007. godine: *Uputstvo za izradu Vodiča kroz arhivske fondove za arhive u Vojvodini*.

⁵ VOJNOVIĆ, Emil–ULMER, Gašpar–DIMITRIJEVIĆ, Mirjana–BULJOVIĆ, Terza: *Istorijski arhiv Subotica. Vodič kroz arhivske fondove*. Sremski Karlovci, 1970.

⁶ *Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica XVIII/1*. Subotica, 2012.

A levéltári fondok eredete, keletkezési helye (provenientia), különféle rendszerbe sorolásuk az iratképző tevékenysége alapján a fondok rendezési elve/klasszifikációs sémája szerint a következő:

A)

1. Közigazgatási és közfeladatot ellátó szervek;
2. Jogszolgáltatási szervek;
3. Katonai szervek;
4. Oktatási, közművelődési, kulturális és tudományos intézmények és szervezetek;
5. Szociális és egészségügyi intézmények;
6. Gazdasági szervek és pénzintézetek;
7. Társadalmi-politikai szervezetek, társulatok és testületek iratai.

B) Családi és személyi fondok;

C) Gyűjtemények.

Lektorként és szerkesztőként is a legfontosabb feladatomban éreztem, hogy figyeljek a szöveg szabatos fordítására, a magyar levéltári terminológia pontos használatára, valamint a korabeli közigazgatási szervek, intézetek és intézmények, gazdasági szervek és egyéb iratképzők 1918-ig, valamint az 1941 és 1944 közötti időszakban használt elnevezéseire, sőt a személyek neveinek, adatainak pontos közlésére, kiegészítve azokat olyan közigazgatás-, hely- és családtörténeti irodalommal, amelyek a szerb nyelvű kötetben nem szerepelnek. Így lett ez a magyar nyelvű változat nem csupán fordítása a szerb nyelvű kiadványnak, hanem annak kiegészített és javított változata.

A javítások néhány fond évkörének pontosítására, intézménynevek, levéltári szakkifejezések helyesbitésére és egyéb szükséges javításokra terjedtek ki.

A kiegészített változat pedig azt jelenti, hogy a szerb nyelvű kötetből is kimaradt szerb és magyar nyelven megjelent publikációkkal, köztük a szabadkai levéltárosok, történészek munkáira való hivatkozásokkal bővült.

A *Bevezető* kiegészül az intézmény teljes levéltári anyagát ismertető általános tájékoztató segédlettel, mely egyezik az 1970-ben önálló kötetben szerb nyelven megjelent levéltári kalauzzal⁷, melyre a kollégák az új *Levéltári kalauzban* is minden fondnál hivatkoznak. A másik kiegészítés pedig az a szabadkai fondjegyzék, amely az országos fondjegyzék Vajdaság

⁷ VOJNOVIĆ, Emil–ULMER, Gašpar–DIMITRIJEVIĆ, Mirjana–BULJOVČIĆ, Te-reza: *Istorijski arhiv Subotica. Vodič kroz arhivske fondove*. Sremski Karlovci, 1970.

területére vonatkozó III. kötetében 1977-ben jelent meg⁸, és amelyben szerepel az az akkor még Jugoszláviában készült egységes rendszerezési elv (klasszifikációs séma) is, mely alapján a fondokat ez a kötet is tevékenysége alapján rendszerbe sorolja.

A Szabadkai Történelmi Levéltár 2003-tól építi nemzetközi kapcsolatait, Eszéken az Állami Levéltárral, Budapesten a Magyar Országos Levéltárral (ma: Magyar Nemzeti Levéltár) és Budapest Főváros Levéltárával, Kecskeméten a Bács-Kiskun Megyei Levéltárral, valamint Szegeden a Csongrád Megyei Levéltárral. A szakmai tanácskozásokon túl a könyvkiadás terén is vannak közös eredmények. A Szabadkai Történelmi Levéltár levéltári anyagának részleges ismertetése 2008-ban Budapesten jelent meg Fodor István és Apró Erzsébet szerkesztésében, *A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig* című kötetben, melyben a fondok neve és a települések nevei magyar és szerb nyelven is közlésre kerültek.⁹ A másik kiadvány, az 1944 és 1945 között keletkezett iratok fondjegyzéke 2012-ben jelent meg magyar és szerb nyelven, Fodor István szerkesztésében: *Fondjegyzék a Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához*.¹⁰

A kalauz *A Szabadkai Történelmi Levéltár története* című fejezete alapján megtudhatjuk, hogy a dolgozók magasabb szakképzettsége fellenlített a Történelmi Levéltár kiadói tevékenységét. Saját levéltárosainak, művelődési intézmények szakembereinek és más kutatók levéltári kutatásainak eredménye több kiadvány megjelentetését, kiállítás szervezését tette lehetővé. A magyar nyelvű *Levéltári kalauz* tartalmazza az alábbi néhány kiadvány felsorolását, melyek a város helytörténetének, művelődés- és iskolatörténetének, építészetének jelentős kiadványai:

100 godina obrazovanja učitelja – A tanítóképzés 100 éve. Subotica 1871–1971 Szabadka. Izložba – Kiállítás. Katalog – Katalógus. 1972. (A kiállított tárgyak a Tanítóképző, a Történelmi Levéltár, valamint a Városi Könyvtár tulajdonát képezik.)

PÁLINKÁS József: *Szabadka népoktatása 1687–1918.* Életjel Könyvek 3. Szabadka, 1974.

⁸ LALIĆ, Sredoje (glavni i odgovorni urednik): *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ. III. – SAP Vojvodina. Beograd, 1977.*

⁹ *Kárpát-medence levéltári forrásai* sorozat, III. kötet. *A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig.* Sorozatszerkesztő: A. Varga László. Magyar Levéltárosok Egyesülete–Budapest Főváros Levéltára. Budapest, 2008.

¹⁰ *A titói Jugoszlávia levéltári forrásai* sorozat, II. kötet. *Fondjegyzék a Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához.* Zentai Történelmi Levéltár–Csongrád Megyei Levéltár, Zenta–Szeged, 2012.

SZEKERES László: *Szabadkai helynevek*. Életjel Könyvek 6. Szabadka, 1975.

DR. HEGEDŰS Antal–SZABÓ József (szerk.): *GYMNASIUM 1747–1997*. Bácsország Könyvek 2. Szabadka, 1977.

MIKOVIĆ, Milovan (szerk.): *Crveni krst u Subotici – A Szabadkai Vöröskereszt 1886–1986*. Subotičke novine, Subotica, 1986.

VUJNOVIĆ PRČIĆ, Gordana–VUJKOVIĆ LAMIĆ, Viktorija: *Zgrada subotičkog pozorišta*. Subotica, 1992.

MAGYAR László: *Milkó Izidor és könyvtára. Levéltári dokumentumok*. Életjel Könyvek 72. Szabadka, 1997.

MAGYAR László: *Iratvallató. Egy levéltáros írásaiból*. Életjel Könyvek 77. Szabadka, 1999.

A Történelmi Levéltár fejlődésének és tevékenységének rövid ismertetésének fejezetében kiemelik, hogy a levéltár iratainak őrzése a kontinuitásra alapozva a régi szabadkai városi levéltárban – az 1751-ben épült első városháza archívuma – történik. Erről a 19. század végén Iványi István (1845–1917) tanár, Szabadka monográfusa írt *Szabadka szabad királyi város története* című könyvében¹¹, melyet kilenc évtizeddel később Magyar László (1937–1998) tanár, levéltáros kiegészített és megírta Szabadka város levéltárának történetét a Monarchia összeomlásáig.¹²

A kalauzban a Történelmi Levéltár kiadásában Szabadkán megjelent jelentősebb önálló kiadványok jegyzéke is megtalálható.

A levéltári ismertető és tudományos-tájékoztató segédletek csoportjában több fond analitikus leltára is megjelent, melyek közül különös figyelmet érdemelnek a királyi biztosok irataihoz készült ismertető, analitikus leltárak, az iratok tartalmi kivonataival, melyek Gašpar Ulmer és Zorica Pavić munkái.

A levéltár saját folyóiratot *Ex Pannonia* címmel 1996-ban indított, melynek fő- és felelős szerkesztője Zoran Veljanović akkori igazgató volt. Ennek 2014-ig 18 száma jelent meg.

A *Levéltári anyag* című fejezetben megtalálhatjuk a szerb nyelvű kiadványban megjelent irodalom mellett a város kiváltságleveleinek és első statútuma bemutatásának forrásadatait, amelyeket szabadkai levéltárosok publikáltak a *Koreni – Gyökerek I.*¹³ című kötetben.

¹¹ IVÁNYI István: *Szabadka szabad királyi város története I–II*. Szabadka, 1892.

¹² MAGYAR László: *A szabadkai levéltár története a Monarchia összeomlásáig. = Három kincsesár*. Életjel miniatűrök 40. Szabadka, 1985.

¹³ MAGYAR László (szerk.): *KORENI I. Svedočenje vekova. Pravni položaj i stanovištvo Subotice 1391–1828. GYÖKEREK I. Évszázadok vallomása. Szabadka közjogi*

A levéltári anyag különböző korszakokban keletkezett anyagából legteljesebb a városi közigazgatás anyaga 1743-tól, amikor a város kamarai mezővárosi rangot kapott. Ennek az időszaknak az ismertetését a levéltár akkori igazgatója, Vojnović Emil írta meg a város első írásos említésének 600. évfordulójára készített, 1991-ben megjelent forráskiadványában *Szabadka helyhatósági szervezete az 1743–1918-ig terjedő időszakban* címmel, magyar és szerbhorvát nyelven. Az 1743-as kiváltságlevél bemutatását Dobos János levéltáros írta meg ugyanebben a forráskiadványában *Szent Mária kamarai mezőváros 1743. évi királyi kiváltságlevelének paleográfiai-oklevéltani bemutatása* címmel. A város első, 1745-ben hozott rendszabályáról, Statútumáról Magyar László és Ulmer Gáspár levéltárosok írtak. Az 1779-es kiváltságlevelet, mellyel Szent Mária kamarai mezőváros megkapta a szabad királyi városi rangot, és neve Maria Theresiopolisra változott, Ulmer Gáspár ismertette, Dobos János pedig annak paleográfiai-oklevéltani bemutatását írta meg.

A városi közigazgatás feudális kori iratai több fond anyagába tartoznak. Ismertetésük nem ebben a kötetben található, de utalás van rájuk a Szabadka Sz. Kir. Város Tanácsának polgári kori iratainál, mert a levéltári rendszerezéskor korszakonként szétválasztották az iratokat, így azok már nem ennek a fondnak az állagai maradtak, hanem külön fondba kerültek, a 2016-ban megjelent II. kötetben vannak. A városi közigazgatás 1850 és 1860 közötti időszaka Szabadka Város Polgármesteri Hivatalának (Bürgermeisteramt Königlichem Freistadt Mariatheresiopel), majd 1861 és 1918 között Szabadka Város Tanácsának iratain keresztül követhető nyomon. Szabadka igazgatástörténetét a középkortól a 20. század elejéig Magyar László mellett Blazovich László, Laliya Gábor és Engel Pál írták.¹⁴

Az első világháborút követően az 1918–1941-ig terjedő időszak a Városi Elöljáróság, a Szenátus (Senat grada Subotice/Gradsko poglavarstvo), az 1941 és 1944 közötti Szabadka Thj. Város Polgármesteri Hivatalának, az 1944 és 1955 közötti pedig a Városi Népbizottság (Gradski narodni odbor) irataiban kutatható. A városi közigazgatás legújabb időszakához tartozó szervek iratai 1975-ig találhatóak meg a levéltárban. Természetesen a járások, községek, települések iratainak leírását is tartalmazza a kiadvány, melyek túlnyomórészt 20. századi iratok.

---

helyzete és lakossága 1391–1828. (A továbbiakban: *Koreni – Gyökerek 1.*), Subotica–Szabadka, 1991.

¹⁴ MAGYAR László: *Városigazgatás 1428–1918.* = MAGYAR László–SZABÓ József (szerk.): *Szabadka igazgatástörténetéből 1428–1918 (A polgármesterek névjegyzékével 1796–1996).* Tanulmányok, dokumentumok. Szabadka, 1999. 65–106.

A fentiek mellett jelentősek a tudományos kutatás számára a királyi biztosok, a főispánok, a törvényszékek, bíróságok és más szervek iratai, valamint a felekezeti anyakönyvek, térképek, tervrajzok és oklevelek gyűjteményei is.

A Bajsai Vojnits család iratainál és a Szabadka Sz. Kir. Város Tanácsának iratainál a hivatkozások kiegészültek a magyar nyelven publikált írások, tanulmányok, levéltári ismertető, leltárak, helytörténeti és forráskiadványok bibliográfiai adataival, amelyek a levéltári anyag teljesebb bemutatását szolgálják, a szabadkai levéltárosokon kívül – a teljesség igénye nélkül – Iványi István, Szabó József, Gudenus János József, Késmárky István, az iskolai fondoknál Gráberné Bösze Klára és mások munkáira való hivatkozással. Az 1970-ben megjelent szerb nyelvű kalauzban szereplő adatok is a máig elkészült analitikus leltárak, regeszták, fondismertető, tiszti címtárak stb. alapján módosultak. Néhány helyen a szervek hivataltörténeti adatai (lásd: Bajsa község, Topolya község), személyeknél pedig a személyi adatok (például Lifka Sándor adatai Lifka Erzsébet gyűjteményének iratainál) kiegészültek.

A Szabadkai Történelmi Levéltár 60 éves fennállása alkalmából Stevan Mačković igazgató és munkatársai egy jubileumi kiadványt, két nyelvű levéltár-ismertetőt¹⁵ készítettek 2007-ben, melyet szabályos hivatkozással felhasználtak a *Levéltári kalauz*ban megjelent hivatal- és levéltártörténetekhez, valamint a levéltári anyag ismertetéséhez is.

Beérkezés időpontja: 2017. 01. 17.

Közlésre elfogadva: 2017. 01. 24.

---

¹⁵ 60 godina arhivske delatnosti Istorijskog arhiva Subotica – A Szabadkai Történelmi Levéltár 60 éves tevékenysége. Istorijiski arhiv Subotica, 2007.

